

ΣΗΜΩΝΙΔΟΥ, ΙΑΜΒΟΣ ΚΑΤΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Ἀπὸ τὴν πλούσια μισόγυνη φιλολογία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων θὰ ἀσχοληθοῦμε στὴν ἀνακοίνωση αὐτὴ μὲ τὸν γνωστὸ ἱάμβο τοῦ Σημωνίδη ἀπὸ τὴν Ἄμοργό (μέσα τοῦ 7ου π. Χ. αἰ.), ὅπου ὁ ποιητὴς ἐξηγεῖ γιατί οἱ γυναῖκες παρουσιάζουν τόσο διαφορετικὸ χαρακτήρα μεταξὺ τους (ἀπ. 7 D.). Στὸ διεξοδικὸ αὐτὸ ποίημα οἱ ἐρευνητὲς προσκρούουν σὲ πολλὲς καὶ μεγάλες κριτικὲς δυσκολίες, πὸν παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες δὲν ἔγινε ἀκόμα δυνατὸ νὰ παραμεριστοῦν. Ἐδῶ θὰ περιοριστοῦμε νὰ μελετήσουμε τὸ ἰδιότυπο περιεχόμενον τοῦ ἱάμβου ὡς σύνολο, παραμερίζοντας τὰ προβλήματα τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου.

Ἄς δώσουμε πρῶτα μιὰ σύντομη περίληψη τοῦ ἔργου: Κάθε γυναίκα ἔχει τὸ δικό της χαρακτήρα: γιατί ὁ θεὸς ἔπλασε τὶς γυναῖκες ἀπὸ διάφορα ζῶα: ἀπὸ τὸ χοῖρο, τὴν ἄλεπού, τὸ σκύλο, τὸ γάιδαρο, τὴ νυφίτσα, τὸ ἄλογο, τὴ μαίμου καὶ τὴ μέλισσα. Ἡ σειρά αὐτὴ κόβεται ὥστόσο μετὰ τὸ σκύλο μὲ τὴν παρεμβολὴ δύο ἄλλων γυναικείων τύπων, πὸν γίνονται ἢ μία ἀπὸ τὴν ἀμετασάλευτη γῆ, ἢ ἄλλη ἀπὸ τὴν ἀσύχαστη θάλασσα. Ἀνάλογα μὲ τὴν καταγωγὴ τῆς ἢ γυναίκα εἶναι πονηρὴ ἢ ἠλίθια, ὑπερβολικὰ καθαρὴ ἢ ἀκάθαρτη, ἄλλοπρόσαλλη ἢ φιλόνηκη, κρύα ἢ θερμὴ στὰ ἐρωτικά, ἄσκημη καὶ ἀφρόντιστη ἢ κομψὴ καὶ περιποιημένη, ἀκόμα περήφανη, πεισματάρια, λαίμαργη, τεμπέλα, ἀδιάντροπη, κλέφτρα, φλύαρη κτλ. Μιὰ μονάχα ξεχωρίζει ἀπὸ τὶς ἄλλες ὅλες: αὐτὴ πὸν πλάστηκε ἀπὸ τὴ μέλισσα: εἶναι ἢ μόνη πὸν μὲ τὴν ἀξιοσύνη τῆς καὶ τὴ φρονιμάδα τῆς κάνει τὸν ἄντρα εὐτυχισμένο.

Στὸ ποίημα ὁ κάθε γυναικεῖος τύπος περιγράφεται διεξοδικὰ καὶ μὲ πολλὲς βαιριὲς καὶ ὠμὲς ἐκφράσεις. Ὅστόσο ὁ Σημωνίδης τελειώνοντας τὴν περιγραφή τῶν τύπων αὐτῶν δὲ σταματᾷ: μόλις κλείνει τὸν ἔπαινο τῆς γυναίκας πὸν πλάστηκε ἀπὸ τὴ μέλισσα, συνεχίζει: αὐτὲς οἱ γυναῖκες πὸν χάρισε ὁ Δίας στοὺς ἄντρες εἶναι οἱ πιὸ καλὲς καὶ οἱ πιὸ μυαλωμένες. Ὁ θεὸς ὅμως μηχανεύτηκε νὰ ὑπάρχουν καὶ οἱ ἄλλοι τύποι τῶν γυναικῶν, γιὰ νὰ μένουν κοντὰ στοὺς ἄντρες: γιατί ὁ Δίας τὸ πιὸ μεγάλο κακὸ πὸν ἔκανε εἶναι οἱ γυναῖκες. Συφορὰ μεγάλη στὸν ἄντρα εἶναι ἀκόμα καὶ ἐκείνη πὸν δείχνει πὸς κάτι ἀξίζει. Ὅποιος εἶναι παντρεμένος δὲν μπορεῖ οὔτε γιὰ μιὰ μέρα νὰ πει πὸς τὴ χάρισε ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ ἀδιατάραχτα: πρῶτα πρῶτα γιατί ἢ γυναίκα τοῦ χαραμίζει ὅσα ἐκείνος σοδιάζει. Ἐπειτα, ἂν τύχει

κάποιο βράδυ ὁ ἄντρας νὰ εἶναι καλόκεφος καὶ πεῖ νὰ καλέσει κανένα φίλο του νὰ διασκεδάσουν, θὰ ἔχει τὴ γυναίκα ἀντίμαχό του, καὶ ὁ φίλος κάθε ἄλλο θὰ βρεῖ παρὰ καλὴ ὑποδοχὴ. Ἀκόμα καὶ ἡ πιδ τίμια φαινομενικὰ γυναίκα ἀπατᾷ τὸν ἄντρα της. Κάθε ἄντρας παινάει τὴ δική του τὴ γυναίκα καὶ κατηγορεῖ τὶς ἄλλες· ὅμως ὅλοι οἱ ἄντρας μοιράζονται τὴν ἴδια τύχη· γιατί ὁ Δίας ἐπλασε αὐτὸ τὸ μεγάλο κακὸ καὶ μᾶς ἔδεσε μαζὶ του μὲ δεσμὰ ἀσύντριφτα¹.

Σὲ ὅποιον μελετᾶει κάπως προσεχτικὰ τὸ ποίημα δὲν εἶναι λίγα τὰ ἐρωτήματα ποὺ προβάλλουν. Ἐντύπωση κάνει πάνω ἀπ' ὅλα τὸ ὅτι τὸ πρῶτο μέρος, ὁ κατάλογος τῶν γυναικῶν, σταματᾶει χωρὶς τὸ καιρὸ τέλος ποὺ περιμένουμε· γιατί αὐτὸ βέβαια ποὺ θὰ θέλαμε ν' ἀκούσουμε ὡς κατακλείδα τῆς ἱστορίας εἶναι ὅτι ἀπὸ τοὺς θεόπλαστους ἐκείνους πρωταρχικοὺς τύπους κατάγονται ὅλες οἱ σημερινὲς γυναῖκες, γι' αὐτὸ καὶ μέσα σὲ δέκα ἄντρας μόνο ἕνας βραϊσκεται νὰ ἔχει καλὴ σύζυγο, ἂν ἡ τύχη τοῦ ἔγραφε νὰ παντρευτεῖ μὲ μία ποὺ ἢ ρίξια της νὰ σέρνει ἀπὸ τὴ γυναίκα τὴν πλασμένη ἀπὸ τὴ μέλισσα. Καὶ ἡ ἀπουσία αὐτῆ τῆς κατακλείδας, ποὺ θὰ ἔδινε νόημα σὲ ὅλη τὴ διήγηση, μᾶς γίνεται ἀκόμα πιδ αἰσθητῆ, μόλις διαβάσουμε τὴ συνέχεια τοῦ Ἰάμβου, ὅπου ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὴ γυναίκα, χωρὶς καμιάν ἐξαίρεση, σὰ γιὰ τὴν πιδ μεγάλη σφοδρὰ ποὺ ἔδωσε ὁ Δίας στοὺς ἄντρας. Ἡ ἀντίφαση αὐτὴ ἀνάμεσα στὰ δύο μέρη τοῦ Ἰάμβου ἔχει διαπιστωθεῖ ἀπὸ καιρὸ, λύση ὅμως ἱκανοποιητικὴ δὲν βρέθηκε ἀκόμα. Ἡ ἀντίληψη, ὅτι τὸ δεύτερο τμήμα τοῦ Ἰάμβου ἀνῆκε ἀρχικὰ σὲ ἄλλη ἐνότητα καὶ ἀπὸ λάθος κάποιου ἀντιγραφέα συγκολλήθηκε τυχαία μὲ τὸ πρῶτο², λύνει τὸ πρόβλημα πολὺ εὐκόλα βέβαια· ὥστόσο δὲν νομίζω πὼς ὁ ριζοσπαστικὸς αὐτὸς τρόπος—τόσο συνηθισμένος καὶ βολικὸς σὲ κάθε δυσκολία ποὺ μᾶς προβάλλουν τὰ ἀρχαῖα κείμενα—μπορεῖ νὰ μᾶς ἱκανοποιήσει.

Ἄς ἀφήσουμε τὸ πρόβλημα αὐτὸ γιὰ τὴν ὥρα ἀνοιχτὸ καὶ ἄς προχωρήσουμε σὲ μιὰν ἄλλη ἀπορία: Πὼς θὰ δικαιολογήσουμε τὴν παρεμβολὴ τῶν δύο γυναικείων τύπων, ποὺ πλάθονται ὁ ἕνας ἀπὸ χῶμα, ὁ ἄλλος ἀπὸ τὴ θάλασσα, μέσα στὸ σύνταγμα τῶν γυναικῶν ποὺ ὁ Δίας τὶς κάνει ἀπὸ ζῶα; γιατί δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ἡ ἱστορία τῆς καταγωγῆς τῶν γυναικῶν ἀπὸ ζῶα ἀποτελεῖ μιὰ κλειστὴ ἐνότητα, μιὰν ἐνιαία σύλληψη, ποὺ δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἀνάμειξη ἀπὸ γυναικογο-

¹) Τὸ τέλος τοῦ Ἰάμβου εἶναι κολοβό. Ὁ Σοφοῖσις, ὁ μόνος ποὺ μᾶς τὸ παραδίδει (4, 22, 193, σ 561 H), σταματᾶει σὲ μιὰν ἀσυμπλήρωτη φράση ποὺ ἀναφέρεται στοὺς νεκροὺς τοῦ τρωικοῦ πολέμου. Τὸ πρόβλημα, πὼς θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε τὴν κατακλείδα τοῦ ἔργου, δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ.

²) P. M a s, RE, 2.Reihe, 5. Hb. 185, 49 κκ. (λ. Simonides 1).

νίες ἄλλου εἴδους. Τί ἔχει ὅμως νὰ κάνει ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα μὲ τὰ ζῶα;

Ἡ πῶς φυσικὴ λύση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ εἶναι νὰ δεχτοῦμε ὅτι οἱ δύο ἰδιότυπες γυναικογονίες ἀποτελοῦν ἐπινόηση τοῦ ἴδιου τοῦ Σημωνίδου, ποὺ γύρεψε νὰ συμπληρώσει τὴν αὐτόνομη διήγηση τῆς καταγωγῆς τῶν γυναικῶν ἀπὸ τὰ ζῶα. Καὶ οὔτε εἶναι δύσκολο νὰ πιστοποιήσουμε τὴν πηγὴ τῆς ἐμπνευσῆς του : Κατὰ τὸν Ἡσίοδο³ ὁ Δίας, γιὰ νὰ τιμωρήσει τὸ ἀνθρώπινο γένος γιὰ τὸ σφετερισμὸ τῆς φωτιᾶς, εἶχε προστάξει τὸν Ἥφαιστο νὰ πλάσει τὴ γυναίκα ἀπὸ γῆ, ἀπὸ χῶμα, πῆμ' ἀνδράσιν ἀλφηστῆσιν⁴. Αὐτὸν τὸν ἠσιόδειο μῦθο δανεῖζεται ὁ Ἰαμβογράφος καὶ μετασχηματίζοντάς τον παρουσιάζει τώρα τὴν πλασμένη ἀπὸ χῶμα γυναίκα ὡς ἓναν μόνον τύπο καὶ ὄχι ὡς τὸ ἀρχέτυπο ὄλων τῶν γυναικῶν, ὅπως ἤθελε ὁ Ἡσίοδος. Ὁ λόγος τοῦ δανεισμοῦ καὶ τοῦ μετασχηματισμοῦ ἀναγνωρίζεται εὐκόλα : ὁ Σημωνίδης θέλησε μέσα στὶς ἄλλες νὰ μιλήσει καὶ γιὰ τὴ γυναίκα, ποὺ εἶναι τόσο κουτὴ καὶ ἀβοηθήτη, ὥστε νὰ μὴν μπορεῖ οὔτε γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της νὰ γνοιαστῆ—ὁ νοῦς της δὲ φτάνει, ὅπως λέει, ὅταν εἶναι χειμῶνας καὶ τρέμει, οὔτε γιὰ νὰ σιμῶσει τὸ σκαμνὶ της στὸ ἀναμμένο τζάκι. Μιᾶς τέτοιας ὅμως ἀνικανότητος καὶ ἀβοηθησίας τὸ ἀνάλογο δὲν μπορούσε νὰ βρεθῆ ἀνάμεσα στὰ ζῶα, γι' αὐτὸ καὶ ὁ ποιητὴς δανεῖζεται ἀπὸ τὸν Ἡσίοδο τὸ θέμα τῆς γυναικῆς τῆς πλασμένης ἀπὸ τὴν ἀμετασάλευτη γῆ.—Ἡ νωθρὴ γῆ δένεται ὅμως συνειρμικὰ - ἀντιθετικὰ μὲ τὴν εὐμετάβολη θάλασσα· ἔτσι ἔβαλε ὁ Σημωνίδης καὶ τὴν ἀλλοπρόσαιλλη, ἄστατη γυναίκα νὰ πλάθεται ἀπὸ τὴ θάλασσα. Οὔτε καὶ γι' αὐτὸν τὸν τύπο ἄλλωστε θὰ μπορούσε νὰ βρεῖ παράλληλο ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν ζῶων· γιὰτὶ κάθε ζῶο ἔχει χαρακτηριστὰ σταθερὰ καὶ ἀμετάβλητο.

Ἄν ἀναγνωρίσουμε στοὺς δύο αὐτοὺς τύπους μιὰν ἐλεύθερη ἐπινόηση τοῦ Σημωνίδου, ἀπομένει νὰ ἐξετάσουμε τὴν ὑπόλοιπη σύνθεση: ἀπὸ ποῦ μπορεῖ νὰ πῆρε ὁ ποιητὴς τὸ θέμα τῆς γυναικογονίας ἀπὸ τὰ ζῶα; Τὸ πρόβλημα μπλέκεται περισσότερο, ὅταν θυμηθοῦμε πὺς τὸ ἴδιο θέμα βρίσκεται καὶ στὸ Φωκυλίδου, ἀδιάφορο ἂν ὁ γνωμικὸς αὐτὸς ποιητὴς ξέρει μόνον τέσσερα ζῶα, ἀπ' ὅπου πλάστηκαν οἱ γυναῖκες : τὸ σκύλο, τὸ χοῖρο, τὸ ἄλογο καὶ τὴ μέλισσα· ὁ κάθε ἄντρας πρέπει νὰ εὐχεται νὰ τοῦ τύχει μιὰ γυναίκα ποὺ νὰ κατάγεται ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ μέλισσα⁵.—Σὲ ποιά σχέση βρίσκεται ἡ σύντομη αὐτὴ γνώμη μὲ τὴν πλατὴ περιγραφὴ τοῦ Σημωνίδου; Ἡ ἀπάντηση εἶναι δύσκολη, γιὰτὶ

³) Θεογ. 570 κκ., Ἔργα 70 κκ.

⁴) Ἔργα 82. Πρβλ. Θεογ. 570, 585.

⁵) Φωκυλ. ἀπ. 2 D.

τὰ χρόνια πού ἔζησε ὁ Φωκυλίδης δὲν μποροῦν νὰ προσδιοριστοῦν μὲ ἀσφάλεια, γι' αὐτὸ καὶ οἱ γνώμες τῶν φιλολόγων γιὰ τὴ σχέση τοῦ Σημωνίδου μὲ τὸν Φωκυλίδη διχάζονται. Ὁ W. Schmid ὑποστηρίζει πὼς ἡ πρωτότυπη σύλληψη βρίσκεται στὸ Φωκυλίδη ἀργότερα τὸν ἀκολούθησε ὁ Σημωνίδης, ζήτησε ὁμοῦς παράλληλα νὰ πλουτίσει τὸ μῦθο ἐπινοώντας περισσότερα ζῶα. Ἀντίθετα ἄλλοι ἐρευνητές, μέσα σ' αὐτοὺς ὁ W. Marg, ὁ L. Radermacher καὶ ὁ A. Lesky, βλέπουν τὸ μμητὴ στὸ Φωκυλίδη, πού θέλησε νὰ λιγοστέψει τὸν ἀριθμὸ τῶν ζῶων καὶ ν' ἀποφύγει τὶς ὤμες ἐκφράσεις τοῦ ἱαμβογράφου⁶.

Παράλληλα ἡ νεότερη ἐρευνα πιστεύει πὼς τὸ θέμα τῆς γυναικογονίας ἀπὸ τὰ ζῶα πρέπει καὶ αὐτὸ νὰ θεωρηθεῖ ἐπινόηση τοῦ Σημωνίδου. Δὲν ἀμφισβητεῖ πὼς ἡ γνώμη γιὰ τὴν κακότητα τῶν γυναικῶν ἔχει λαϊκὴ προέλευση οὔτε ὅτι τὸ ὕφος θυμίζει τὸ λαϊκὸ ἀκόμα παραδέχεται πὼς εἶναι δυνατὸ τὴν κακὰ γυναῖκα νὰ τὴν εἶχε πραγματευτεῖ ἡ παλαιότερη λαϊκὴ ποίηση. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ πιστεύουν ὥστόσο πὼς δὲν ἔχουν καὶ μεγάλη σημασία στὴ διαμόρφωση τοῦ ἱάμβου μας· γιατί ἡ σύλληψη ὡς σύνολο ἀνήκει λέει στὸν ἴδιο τὸν Σημωνίδη: μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἡσίοδου ὁ ἱαμβογράφος μετασχημάτισε τὶς ἀρχικὲς λαϊκὲς ἀντιλήψεις σὲ μιὰν αὐθυπόστατη λογοτεχνικὴ ἐνότητα⁷.

Δὲν νομίζουμε πὼς ἡ θεωρία αὐτὴ ὀδηγεῖ στὴ σωστὴ λύση. Ὅπως εἶδαμε, ἡ διήγηση τῆς γυναικογονίας κόβεται, πρὶν ἀκουστεῖ ἡ κατακλείδα πού περιμένουμε, ὅτι δηλαδὴ ἀπὸ τὶς δέκα πρωτόπλαστες καταγονται ὅλες οἱ γυναῖκες τοῦ κόσμου, γι' αὐτὸ καὶ ἀνάμεσα σὲ δέκα κάθε ἐποχῆς ἄντρες ἕνας μόνον μπορεῖ νὰ εὐτυχίσει, ἐκεῖνος πού θὰ πάρει γυναῖκα πού νὰ σέρνει ἀπὸ τὴ μελισσογέννητη προσογαγιά. Ἄν ὁ μῦθος τῆς γυναικογονίας ἦταν ἀλήθεια ἐπινόηση τοῦ Σημωνίδου, δὲ θὰ μᾶς δινόταν χωρὶς τὴν ἀναγκαῖα κατακλείδα του, γιατί καμιά πρωτότυπη σύλληψη δὲν δίνεται κολοβωμένη. Καὶ τὸ ὅτι ὁμοῦς τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἱάμβου ἔρχεται λίγο πολὺ σὲ ἀντίφαση μὲ τὸ δεύτερο—πού περιέχει ἐξάπαντος ἰδέες τοῦ Σημωνίδου καὶ χαρακτηρίζει δυὸ φορὲς (στ. 96 καὶ 115) τὴ γυναῖκα ἀνεξαίρετα ὡς κακὸν μέγιστον—δὲν συμβιβάζεται εὐκόλα μὲ τὴ γνώμη ὅτι καὶ τὸ θέμα τῆς καταγωγῆς ἀνήκει ὡς ἐπινόηση στὸν ἴδιο ποιητὴ. Ἀκόμα λιγότερο συμβιβάζεται μαζί της ἡ πιστοποίηση ὅτι ἡ σειρὰ τῶν γυναικῶν πού πλάστηκαν ἀπὸ ζῶα ἔχει διασπαστεῖ στὴ μέση ἀπὸ τὴ χωματοπλασμέ-

⁶) W. Schmid, Griechische Literaturgeschichte I 1, 299 ὑποσ. 2.—W. Marg, Der Charakter in der Sprache der frühgriechischen Dichtung (1938) 40 ὑποσ. 45.—L. Radermacher, Weinen und Lachen (1947) 156 κκ.—A. Lesky, Geschichte der griechischen Literatur (1957/8) 108.

⁷) Ἰδὲς W. Marg, ὁ. π. 39 κκ.

νη καὶ τῆ θαλασσοπλασμένη γυναίκα. Ποῖος ποιητῆς θ' ἀποφάσιζε νὰ καταστρέψει τὴν ἐνότητα ἐνὸς ἀπὸ τὸν ἴδιο ἐπινοημένου μύθου μὲ τὴν παρεισαγωγὴ μιᾶς ἀσχετης ἐντελῶς, καινούργιας ἐπίνοιας;

Ὅλα, νομίζω, δείχνουν ὅτι ὁ Σημωνίδης ἔχει παραλάβει μιὰν ἀπὸ παλαιότερα χρόνια διαμορφωμένη διήγηση, ποὺ ζήτησε νὰ τὴν συνταιριάσει, ὅσο μποροῦσε, μὲ τὶς δικές του γνώμες γιὰ τὸ χαρακτήρα τῶν γυναικῶν. Ἡ διήγηση αὐτὴ φαίνεται νὰ ἦταν ἓνα παλιὸ λαϊκὸ εὐτράπελο παραμῦθι, ὅπως δείχνει, μέσα σὲ ἄλλα σημερινὰ παράλληλα, ἓνα κρητικὸ παραμῦθι, ἄγνωστο ὡς σήμερα στὴν ἔρευνα. Τὸ παραμῦθι αὐτό, δημοσιευμένο, ὅσο ξέρω, μόνο σὲ μιὰ παλιὰ τοπικὴ ἐφημερίδα, ἀξίζει νὰ τὸ καταχωρίσουμε ἐδῶ ὀλόκληρο⁸:

Τὸ πρῶτο Κιαμέτ - Γκιουνοῦ τοῦ Νῶε.

Ὁ Ραμπῆς⁹ ὄνταν ἔκαμε τὸ πρῶτο Κιαμέτ - Γκιουνοῦ¹⁰, εἶπε στὸν Χαζηρέτ Νούχη¹¹ νὰ κάμει ἓνα μεγάλο κασόνι καὶ νὰ τὸ ἔχει ἔτοιμο, καὶ ὄντε θ' ἀρχινίξει ἢ βροχὴ, νὰ πάρει ὅλη ντὴ φαμήλια ντου καὶ ἀπὸ κάθε μαχλουκάτι¹² ἓνα ζευγάρι. Ὅμως ἀρχισεν ἢ βροχὴ κι' ἔριχθεν ὁ Ραμπῆς τὸ νερὸ ἀπ' τὸν οὐρανὸ μὲ τὰ σταμινὰ σαράντα μέρες καὶ σαράντα νύχτες, ἐπιγῆκανε ὅλοι οἱ ἀνθρώποι καὶ τὰ ὠζά. Δὲν ἔμεινε μουδὲ ἓνας ζωντανός. — Ἀφοῦ ἐτελείωσεν ὁ κατακλυσμός, ἐβγήκεν ὁ Νούχης ὄξω μὲ τὴ φαμήλια ντου. Ὁ Νούχης εἶχε σαράντα γιούς καὶ μιὰ θυγατέρα. Μιὰν ἡμέρα οἱ γιοὶ ντου τοῦ λένε: Μπαμπᾶ, ἐμεῖς θέλομε γυναίκες! Ὁ Νῶε, δὲ μοῦ λές ἐδᾶ ἴντα θὰ ἔκανε ὁ φουκαράς, ὅπου εἶχε μόνο μιὰ θυγατέρα καὶ σαράντα γιούς; Τοτεσὰς κάνει ἓνα ντοᾶ¹³ στὸ Ραμπῆ νὰ τοῦ δώσει λεχάμι¹⁴ ἴντα νὰ κάμει. Ὁ Ραμπῆς τὸν ἐφώτισε νὰ πάρει ἀπὸ ἓνα θηλυκὸ ζῶο καὶ σάνε γενιοῦνε τριάντα ἐννιά, νὰ τὰ κλειδώσει: μέσα στὸ κασόνι, μαζὶ καὶ τὴ θυγατέρα ντου, καὶ νὰ κάμουν μέσα εἰκοσιτέσσαρες ὥρες. — Ἀφοῦ πέρασαν οἱ ὥρες, ἀνοιξεν ὁ Χαζηρέτ Νούχης τὴ μπόρτα, καὶ ἴντα νὰ δεῖ; Σαράντα νούρια¹⁵! Καὶ ἀρχινοῦνε νὰ φιλοῦνε τὴ χέρα ντου καὶ νὰ τοῦ λένε: δσκελί¹⁶, μπαμπά! Καὶ ἐπροσκαλοῦσεν ἓνα ἓνα τσι γιούς ντου καὶ τοῦ ὄννε ἀπὸ μιὰ. — Ἦσυχάσανε οἱ γιοὶ ντου κι' ἐπῆγε κάθε γεις στὸ σπίτι ντου. Ὁ Νούχης ὅμως ἐμπῆκεν σὲ μεγάλη συλλογὴ, γιατί δὲν ἐκάτεχε ποιᾶ

⁸) Δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν Ζαχ. Χ. Τζωρτζ στὴν ἐφημερίδα τοῦ Ἡρακλείου «Ἐλευθέρα Σκέψις» τῆς 23.10.1933. Τὴν ἐξακριβωσὴ τῆς παραπομπῆς τὴ γρω· στω στὸ φίλο κ. Μενέλαο Παρλαμά, ποὺ τὸν εὐχαριστῶ γιὰ τὴν προθυμία του νὰ μὲ βοηθήσει:

⁹) Θεός. ¹⁰) κατακλυσμός. ¹¹) Νῶε. ¹²) ζῶο. ¹³) παράκληση. ¹⁴) φώτιση. ¹⁵) καλλονές. ¹⁶) καλῶς ἤρθες.

ἀπὸ τῶν σαράντα ἦταν ἡ γνήσια ντου θυγατέρα. Ἔκανε πάλι ντοᾶ στὸ Ραμπή, καὶ ὁ Ραμπῆς τότε φώτισε νὰ ρωτήσῃ τοὺς γιούς του, καὶ νὰ τοῦ λέει καθένας πῶς περνᾷ μὲ τὴ γυναίκα πού τοῦ ἔχε δώσει. Ἐπρῶτος τοῦ λέει : Βαλαχί¹⁷, μπαμπά, καλὰ περνῶ σ' ἔλα, ἀλλὰ πότε πότε μοῦ γαυγίζει σὰν τὴ σκύλα. Τότε ὁ Νούχης εἶπε μὲ τὸ νοῦ ντου : Ἐτούτηνὰ σάικα¹⁸ εἶναι ἡ σκύλα. — Ὁ ἄλλος γιὸς τοῦ λέει : Καλή ἔναι, μπαμπά, μὰ πότε πότε μουγκρίζει. — Ἐτούτηνὰ σάικα εἶναι ἡ ματζέτα¹⁹, λέει ὁ Νούχης. — Μὲ τὰ σουσούμια πού ἔδιναν οἱ γιοὶ ντου καταλάβαινε τὰ ὠζὰ πού ἔχανε γενεὶ γυναῖκες. Γιὰ τοῦτονὰ ἡ κάθε γυναίκα ἀποσέρνει καὶ ἀπὸ ἕνα τζίνσι²⁰. Ἡ γυναίκα τοῦ Μπεντεβίν - ογλοῦ εἶναι ἀπὸ τὸ τζίνσι τῆς κατσούλας καὶ δ,τι κι' ἄνε τσῆ κάμει δὲν ἔχει εὐχαρίστηση. Τοῦ Ἀσλαναλῆ πάλι ἀποσέρνει ἀπὸ τὸ μαϊμούνι²¹, σοζουμὰν ὀλοσούμ²²· γιὰτι ἔχει στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ ἕνα σελβί²³ κι' ἀνεβαίνει κάθε μέρα καὶ κόβγει τὰ κυπαρισσόμηλα καὶ τοῦ τὰ πετᾷ στὴν κεφαλή ντου. Χαράς ὄμως τὸν ἄντρα, ὅπου ἔχει γυναίκα ν' ἀποσέρνει ἀπὸ τὴ θυγατέρα τοῦ Νούχη — ἀπὸ σαράντα γυναῖκες τυχαίνει μιά! Ἐμένα, ζάβαλε²⁴, ἡ ἐδική μου γυναίκα ἀποσέρνει ἀπὸ τὴν ἀχελώννα. Τρεῖς μέρες ἐπολέμανε ὀπροθὲς νὰ κάμει δυὸ - τρεῖς μαζανένιους²⁵ ντολουμάδες.

Μὲ τρόπο χαριτωμένο καὶ χαρακτηριστικὰ λαϊκὸ ὁ ἀφηγητὴς μπλέκει ἐδῶ καὶ τοὺς ἀκροατὲς καὶ τὸν ἑαυτὸ του στὴ διήγησή του. Ἀκόμα, τὸ καίριο τέλος, ὅπου δίχως ἀμφιβολία τείνει ἡ ἱστορία καὶ πού ἄδικα τὸ ἀναζητήσαμε στὸ Σημωνίδη, στέκει ἐδῶ στὸ τέλος, δυνατὰ τονισμένο. Οἱ πρωτόπλαστες, ἂν στίς τριάντα ἐννιά πού μεταμορφώθηκαν ἀπὸ ζῶα προσθέσουμε τὴ θυγατέρα τοῦ Νῶε, γίνονται σαράντα, πού εἶναι ἕνας τυπικὸς ἀριθμὸς. Ἀνάμεσα στὰ πέντε ζῶα πού ἀναφέρει ὁ κρητικὸς παραμυθᾶς τὰ τρία παρουσιάζονται καὶ στὸ Σημωνίδη : ἡ γάτα (— ἡ νυφίτσα), ἡ σκύλα καὶ ὁ πίθηκος. Ὅποιοι γνωρίζει τὴν πράξη τῶν κρητικῶν παραμυθᾶδων ὡς πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, θὰ ξέρει πῶς σὲ ἄλλες εὐκαιρίες, ἂν ὁ ἀφηγητὴς εἶχε περισσότερο καιρὸ στὴ διάθεσή του, μποροῦσε ν' ἀπλώσει τὸ παραμῦθι του σὲ μεγαλύτερη ἔχταση καὶ νὰ τὸ στολίσει μὲ περισσότερες λεπτομέρειες. — Ἀπόλυτα δικαιολογημένη παρουσιάζεται ἡ ἀπόφασις τοῦ θεοῦ νὰ πλάσει τίς περισσότερες γυναῖκες ἀπὸ ζῶα : σαράντα ἄνδρες καὶ μόνο μιὰ γυναίκα εἶχαν ἀπομείνει ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ. — Τὴ θέση τῆς μέλισσας τοῦ Σημωνίδη τὴν κατέχει στὴ νεοελληνικὴ παραλλαγὴ ἡ γνήσια κόρη τοῦ Νῶε· ἀπὸ αὐτὴν κατάγονται ὅλες οἱ σημερινὲς καλὲς γυναῖκες.

¹⁷) Μὰ τὸ θεὸ. ¹⁸) ἀλήθεια. ¹⁹) ἀγελάδα. ²⁰) εἶδος ζώου. ²¹) τὸν πίθηκο. ²²) μὲ τὸ συμπάθιο. ²³) κυπαρσοῖ. ²⁴) καημένε. ²⁵) μελιτζανένιους.

Ἐντελῶς ἀλλιώτικα πλάθει τίς προϋποθέσεις τῆς γυναικογονίας ἕνα παραμῦθι ἀπὸ τὸ Μανιάκι τῆς Μεσσηνίας²⁰:

Ἡ καλὴ γυναικίκα

Ἐνας εἶχε μιὰ θυγατέρα στὸν κόσμον ξακουσμένη ἀπ' τὰ κάλλη καὶ τὴν καλοσύνη, καὶ πολλοὶ τὴν γυρεύανε τοῦ πατέρα της· καὶ κείνος δὲν εἶχε ψυχὴ νὰ εἶπῃ ὄχι σὲ κανένα κι' ὕγιος τοῦ τὴν γύρευε, ἔλεγε ναί· κι' ἔτσι ἦρθε κι' ἀρραβώνιασε τὸ κορίτσι του μὲ σαράντα γαμπρούς — τί κόσμος καὶ καιροὶ νὰ ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ γινόντανε τέτοια πράγματα, ποῖός ξέρει! — Ἦρθε ἡ μέρα νὰν τὸ δώσει τὸ κορίτσι, καὶ τὸ σάββατόβραδο εἶπε: Θέ μου, βόηθα! Καὶ τὸ ἄλλο πρωὶ παρουσιαστήκανε σαράντα κορίτσια ὁμοῖα μὲ τὸ δικό του τόσο, ποὺ κι' ὁ ἴδιος δὲν μπόργιε νὰ τὸ ξεχωρίσει τὸ δικό του καλὰ καλὰ. Τ' ἔχε γίνεϊ; Ὅσα ζωντόβολα εἶχε μὲς στὸ σπίτι, ὅλα γενήκανε κορίτσια. — Τὰ πάντρεψε τὰ σαράντα κορίτσια μὲ τοὺς σαράντα γαμπρούς, κι' ἄμα πέρασαν ἡμέρες, σηκωθήκανε μίνα καὶ πατέρας νὰ πᾶνε νὰ ἰδοῦνε πῶς περνάει τὸ κορίτσι τους μὲ τὸ γαμπρό τους κι' ὁ γαμπρός τους μὲ τὸ κορίτσι τους. Πᾶνε λοιπὸν στὸν ἕνα ἀπ' τοὺς σαράντα γαμπρούς: Πῶς φέρνεται, γαμπρέ μου, τὸ κορίτσι μας; — Σὰ γαιδούρα, ἀπάντησε ὁ κακομοίρης ὁ ἄνθρωπος. — Ἄ, γυναικίκα, εἶπε τότε ὁ πατέρας, ἡ γαιδούρα μας θὰ εἶναι! Φύγανε ἀπὸ κεῖ, πᾶνε στὸν ἄλλο. Πῶς φέρνεται, γαμπρέ μου, τὸ κορίτσι μας; Φέρνεται καλὰ; — Κορίτσι εἶναι τοῦτο ἢ γελᾶδα; εἶπε ὁ κακομοίρης κι' ἐκεῖνος. — Ἄ, γυναικίκα, εἶπε σιγὰ ὁ πατέρας, ἡ γελᾶδα μας εἶναι! Νὰ μὴν τὰ πολυλογοῦμε, σὲ κάθε γαμπρὸ ἀκούγανε κι' ὅλο τέτικα: σὰ γίδα, σὰ μουλάρη, σὰ βόδι, ὡς ποὺ στὸν τελευταῖο γαμπρὸ, ἄμα τὸν ρωτήσανε: Τὰ περνᾶς καλὰ μὲ τὸ κορίτσι μας, γαμπρέ μου; Σὰ θέλει ὁ Χριστὸς κι' ἡ Παναγίτσα, ἀπάντησε κείνος, καὶ τότενες γνωρίσανε πῶς ἦτανε τὸ κορίτσι τους καὶ φύγανε πολὺ εὐχαριστημένοι.

Στὴν παραλλαγὴ αὐτὴ ἡ δημιουργία τῶν γυναικῶν δικαιολογεῖται μὲ τὴν ἀπερισκεψία ἐνὸς ἀνώνυμου πατέρα, νὰ ἀρραβωνιάσει τὴν θυγατέρα του μὲ περισσότερους ἄντρες. Ὁ ἀριθμὸς τῶν νεόπλαστων γυναικῶν εἶναι πάλι τριάντα ἑννέα· μὲ τὴν γνήσια κόρη γίνονται σαράντα. Ὅτι ἀπὸ τίς σαράντα αὐτὲς γυναῖκες κατάγονται ὅλες οἱ γυναῖκες τοῦ κόσμου, δὲν ἀναφέρεται, μπορεῖ καὶ ἀπὸ ἀπροσεξία τοῦ ἀφηγητῆ.

²⁰) Λαογραφ. Ἀρχεῖον Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, ἀρ. χειρογρ. 1478, σελ. 65. Τὴν παραλλαγὴ αὐτὴ ὅπως καὶ τὴν ἐπόμενη ἀπὸ τὴν Αἰτωλία μοῦ τίς ἔκανε γνωστὲς ὁ φίλος καὶ συνάδελφος Δ. Πετρόπουλος.

Τὸ ἴδιο πάνω κάτω περιεχόμενο ἔχει καὶ ἓνα αἰτωλικὸ παραμῦθι²⁷ μὲ τὴ διαφορὰ πὼς ὁ λόγος ἐδῶ εἶναι γιὰ τρεῖς γαμπρούς, γι' αὐτὸ καὶ ὁ θεὸς ἀναγκάζεται νὰ μεταμορφώσει δύο μόνο ζῶα, τὴ γάτα καὶ τὴ σκύλα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν γυναικῶν, ἀπὸ ὅπου, ὅπως ρητὰ τονίζεται, κατάγονται οἱ σημερινὲς γυναῖκες, ἔχει μειωθεῖ ὅπως ὅποτε καὶ τὸ τρία εἶναι τυπικὸς ἀριθμὸς²⁸. Ὑπάρχουν παραλλαγές καὶ ἀπὸ ἄλλους τόπους, ποὺ δημοσιεύτηκαν πρὶν ἀπὸ ἐξήντα χρόνια ἀπὸ τὸν Bolte²⁹: ἀπὸ τὴ Δανία, τὴ Βουλγαρία καὶ τὴν Τσεχοσλοβακία. Δὲν μπορούμε ἐδῶ ν' ἀσχοληθοῦμε μὲ τὶς παραλλαγές αὐτές, ποὺ ἀπομακρύνονται ὄλο καὶ περισσότερο ἀπὸ τὴν κρητικὴ, τὶς ἀναφέρω ὁμως, γιὰ νὰ δεῖξω πὼς ἡ ἱστορία τῶν γυναικῶν ποὺ πλάστηκαν ἀπὸ ζῶα εἶναι ἓνα παραμυθικὸ θέμα ἀρκετὰ διαδομένο στὸν κόσμo. Ὅτι οἱ σημερινὲς λαϊκὲς παραλλαγές κατάγονται ἀπὸ τοῦ Σημωνίδη τὸν Ἰαμβο, εἶναι μιὰ γνώμη ἀπαράδεκτη. Πρέπει λοιπὸν νὰ γυρίσουμε στὴ θεωρία τοῦ Bolte, πὼς ὁ Σημωνίδης καὶ ὁ Φωκυλίδης ἀκολούθησαν ἓνα ὁμοιο ἐλληνικὸ παραμῦθι. Ἔτσι τὸ πρόβλημα τῆς φιλολογικῆς σχέσης ἀνάμεσα στοὺς δύο αὐτοὺς ποιητὲς χάνει τὴν δξύτητά του.

Τὸ νόημα, ποὺ ἡ ἱστορία αὐτὴ πρέπει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ εἶχε, σώζεται στὴν κρητικὴ παραλλαγή: μόνο πολὺ λίγοι ἄντρες μποροῦν νὰ εὐτυχίσουν στὸ γάμο τους, ἂν τύχει καὶ πάρουν γυναῖκες, ποὺ νὰ σέρνουν ἀπὸ μιὰ γνήσια κόρη (ἢ ἀπὸ ἓνα καλὸ ζῶο).—Οἱ γυναῖκες ποὺ πλάθονται ἀπὸ ζῶα εἶναι κατὰ κανόνα πολλὲς—αὐτὸ ἀπαιτεῖ καὶ τὸ νόημα τῆς ἱστορίας—, μπορεῖ ὁμως νὰ ἐλαττωθοῦν σὲ ἑννέα ἢ καὶ σὲ τρεῖς. Καὶ ἡ ἐκλογή τῶν ζῶων κρέμεται ἀπὸ τὴν ἔμπνευση τοῦ ἀφηγητῆ ὅτι κατὰ κανόνα προτιμοῦν τὰ ζῶα τῆς αὐτῆς καὶ τοῦ στάβλου, εἶναι φυσικό.

Σὲ ὅλα τὰ σημερινὰ παραμῦθια—ἔξω ἀπὸ τὴν τσέχικη παραλλαγή—ἡ δημιουργία τῶν γυναικῶν δικαιολογεῖται ὁμοίομορφα: ἓνας πατέρας—ὁ Νῶε ἢ ὁ Ἅγιος Πέτρος ἢ ἓνας ἀνώνυμος χωρικός—εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο ἀναγκασμένος νὰ παντρεύει τὴν κόρη του μὲ περισσότερους ἄντρες, καὶ ὁ θεὸς τὸν βγάζει ἀπὸ τὴ δυσκολία μεταμορφώνοντας σὲ γυναῖκες ὅσα ζῶα χρειάζονται γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ ὁ ἀναγκαῖος ἀριθμὸς. Ἀνεπίληπτη εἶναι ἡ δικαιολογία αὐτή, ὅταν ἡ μεταμόρφωση ἀνάγεται σὲ καιροὺς ποὺ δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνο μιὰ κοπέλα

²⁷) Λαογρ. Ἄρχειον Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, ἀρ. χειρογρ. 148, σελ. 127.

²⁸) Καὶ ὁ Φωκυλίδης ἔχει τὸν ἴδιο τυπικὸ ἀριθμὸ: στὴ μιὰ καλὴ γυναῖκα ἀντιστοιχοῦν τρεῖς κακὲς. Στὸ Σημωνίδη στίς ἑννέα κακὲς ἀντιστοιχεῖ μιὰ καλή. Ὁ ἀριθμὸς ἑννέα δὲν εἶναι λιγότερο τυπικός.]

²⁹) J. Bolte, Zeitschr. d. Vereins f. Volkskunde 11, 1901, 252 κκ.

στὸν κόσμῳ ἔτσι ὅλες οἱ μεταγενέστερες παρουσιάζονται νὰ κατάγονται ἀπὸ τὰ ζῶα ἔξω ἀπὸ αὐτὴν ποὺ σέρνει ἀπὸ τὴ γνήσια παρθένα. Αὐτὸ γίνεται π. χ. στὸ κρητικὸ παραμῦθι, ὅπου ὁ κατακλυσμὸς ἔχει ἀφανίσει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἔξω ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τοῦ Νῶε³⁰.

Ἡ μεταμόρφωση τῶν ζώων μπορεῖ ὥστόσο νὰ μετατεθεῖ καὶ στὴν ἐποχὴ τῆς πρώτης πρώτης ἐμφάνισης τῆς γυναίκα^ς στὸν κόσμῳ. Ἔτσι φαίνεται πὼς ἱστοροῦσε τὸ ἀρχαιοελληνικὸ παραμῦθι ποὺ χρησιμοποιήσαν ὁ Σημωνίδης καὶ ὁ Φωκυλίδης. Παράλληλα μὲ τὴν προσωπικὴ σύλληψη τοῦ Ἡσίοδου, ποὺ ἀναγνωρίζει μιὰ μόνον γυναίκα γιὰ πρόγονο ὅλων τῶν γυναικῶν τοῦ κόσμου³¹, ἡ λαϊκὴ φαντασία, γιὰ νὰ ἐξηγήσει τὴν ποικιλία τοῦ γυναικείου χαρακτήρα, ἐπινόησε περισσότερες πρωτόπλαστες. Ἄν ὁ Ἡσίοδος γνώριζε καὶ αὐτὸς τὸ παραμῦθι καὶ ἀπὸ αὐτὸ πήρε ἀφορμὴ γιὰ νὰ πλάσει τὸ δικό του μῦθο, εἶναι ἓνα πρόβλημα ποὺ προτιμοῦμε νὰ τὸ ἀφήσουμε ἀνοιχτὸ γιὰ τὴν ὥρα.

Συγκεφαλαιώνουμε τὰ συμπεράσματά μας : ἀποδείχτηκε πὼς ἡ γυναικογονία ἀπὸ τὰ ζῶα δὲν εἶναι ἐπινόηση τοῦ Σημωνίδου οὔτε τοῦ Φωκυλίδου, μόνον ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον ἑνὸς εὐτράπελου παραμυθιοῦ, ποὺ ὁ Ἰαμβογράφος τὸ χρησιμοποίησε, χωρὶς νὰ κατορθώσει ν' ἀφομοιώσει ὅλες του τὶς λεπτομέρειες. Ἄντὶ παραμῦθι θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσουμε τὴ διήγησή μας καὶ αἰτιολογικὴ παράδοση, τὴ στιγμή ποὺ δοκιμάζει νὰ ἐξηγήσει τὴν ποικιλία τῶν γυναικείων χαρακτήρων.

Τοῦ Σημωνίδου ἐπινόηση εἶναι μόνον ἡ γυναικογονία ἀπὸ τὰ δύο στοιχεῖα, τὴ γῆ καὶ τὴ θάλασσα. Καὶ ὁ λεπτὸς χαρακτηρισμὸς τῶν ποικίλων γυναικείων τύπων ὅμως πρέπει ν' ἀναγνωριστῆ ὡς ἔργο δικό του ἢ λαϊκὴ διήγηση δὲν ἀγαπᾷ τόσο τὴ διεξοδικὴ χαρακτηρισμολογικὴ ἀνάλυση³².

³⁰) Ἀντίθετα στὴ μεσοηνιακὴ παραλλαγή τὴν κόρη ποὺ βρίσκεται ἀρραβωνιασμένη μὲ περισσότερους ἄνδρες οἱ προϋποθέσεις τοῦ παραμυθιοῦ δὲν τὴν παρουσιάζουν μοναδικὴ στὸν κόσμῳ.

³¹) Θεογ. 570 κκ , Ἔργα 60 κκ.

³²) Προσθήκη στὶς διορθώσεις : παραλλαγή τοῦ παραμυθιοῦ ποὺ μελετήσαμε βρίσκεται καὶ στὴν Κύπρο : Ἰδὲς Γ. Χ. Παπαχαράλαμπος, Κυπριακὰ Γράμματα 4, 1937, 478.